धर्म

धर्मशास्त्र

संस्कृतधर्म

अ.नं ६८ भट्टोजि आशौच

३२८ स्मृ: ३६ निर्णय

नवरुडे

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(1)

श्रीगणेशाय नमः॥ पराशरः। आचतुर्थाद्भवे
त्स्रावः पातः पंचमषष्ठयोः। अत ऊर्ध्वं प्रसूतिः
स्याद्दशाहं सूतकं भवेत्॥ तत्र स्रावे आद्यमास[illegible]च
ये मातुस्त्रिरात्रमशौ[illegible]चं॥ ३ पश्चा षष्ठमासमा
ससमससंख्यदिन मा[illegible]। चतुर्थे सत्यादि। पंच
मषष्ठ। षष्ठेषड्दिन्यथ[illegible]डानां तु स्नानमात्रे
णाशुद्धिः। स्रावे पाते [illegible]त्रं। सप्तममासप्रसू
तितु स्वजा[illegible] कं दशाहमादिसापिंडानां तु मातुश्च॥
माधवस्तु॥ स्मृतिकात्यतिदिकानां सप्तमे सप्त
त्रं। अष्टमे अष्टरात्रं॥ नवमप्रसूतितु दशरात्र

A joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(1A)

मित्याह ॥ जन्माशौचमध्ये शिशुमरणे मृताशौचं
नास्त्येव । जननजनिमित्तकमेवाशौचं । निष्क्रा पारि
र्गमनेपि एवं । नालछेदनात्पूर्वं शिशुमरणेपि पिं
डानां दिनत्रयमेवम[illegible]नं । नालछेदनानंतरम
रणे तु संपूर्णं । दश[illegible]रि नामकरणात्पूर्वं शि
शुमरणे निखन[illegible]नात्युदकदानं ॥ ज्ञाती
नां सचेलस्नाना[illegible]शुद्धिः ॥ नामकरणानं
तरं दंतजननात्[illegible]मरणे तु दहननिखननयो
र्विकल्पः । तत्र दहने ज्ञातीनामेकाहं । अनुगम
नं कृताकृतं ॥ खननपक्षे सद्यः शुद्धिः ॥ दंत
जननादूर्ध्वमपि त्रिवर्षपर्यंतं अकृतचूडस्य खव

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai.

(2)

न नदहनयोर्विकल्प एव ॥ खनने एकाहमाशौचं ॥
दहने त्रिरात्रं ॥ अत्र ऊनद्विवर्षीतमनुगमनं केचि
ताहृतां पक्षा नित्यं ॥ [illegible] चूडस्य तु त्रिवर्षात्पू
र्वमपि तूष्णीं दहनं [illegible] मुदकदानं ॥ त्रिरात्रा
शौचं तु नियतमेव [illegible] डस्य वा कृतचूडस्य
वा मरणेनुगमनं ॥ [illegible] त्रिरात्राशौचं च नियत
मेव ॥ मातापित्रो [illegible] पनीत शिशुमरणे द
॥२॥ हनखननयोर्विकल्प [illegible] त्रिरात्रं ॥ स्त्र्यपत्यमर ॥२॥
णे विशेषः ॥ त्रिपुरुषपर्यंतं ज्ञातीनामाशौचं तस्मा ला२
य: शुद्धि: ॥ ततो वाग्दानादर्वाग् एकाहमाशौचं ॥
त्रिवर्षादूर्ध्वं तु यावदुपनयनं ६

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(2A)

समतीते त्रिवर्षात्सद्यो ऊर्ध्वं पतिपक्षे पितृपक्षे त्र्यहं। पित्रो
स्वगृहे दत्तासु कन्यासु चैकाहः॥ ततस्त्र्यहं। संस्कृता
स्वपि पितृगेहे मृता तु पितृगोः त्र्यहं। इति माधवीये॥ स्तु
प्र-सवे तु त्र्यहं। तत्र समता[illegible]ह मा हुः॥ पितृव्यादी
नां त्वेकाहमेव। पि[illegible]न्यायाः प्रसवे पित्रो
रेकाहः॥ माधवस्तु। पि[illegible] हि कन्यायाः प्रसव
मरणयोः पित्रोस्त्रि[illegible]॥ पितृव्यादीनां त्वेक
रात्रमित्याह॥ सपिंडजनने उपनीतं। सपिंडमर
णे च। ब्राह्मणस्य दशाहं। क्षत्रियस्य द्वादश। वैश्य
स्य पंचदश। शूद्रस्य मासं। सच्छूद्रस्य पक्षं। कूट
स्थमारभ्य सप्त पुरुषाः सपिंडाः। ततः समानोदकाः॥

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(3)

तदुत्तरं गोत्रजाएव । तत्र समानोदके उत्पन्ने उप
नीतः पतने चत्रिरात्रं । गोत्रजे तु स्नानम्शुद्धिः । तत्र
सूत्याशौचं दशाहा [illegible] परि [illegible] नन शौनेनाप्येव ॥
तत्रादि पितुः स्नानं [illegible] नाशौचं तु दशाहो
परिमासत्रयात्पूर्वं [illegible] त्रिरात्रं ॥ अतऊर्ध्व
षष्ठं पक्षिणी । [illegible] ॥ ततः स्नानो
३। दकदानाभ्यां शुद्धि [illegible] वर्षं । वर्षादूर्ध्वं आमा ॥२॥
समात्रं । इदं च सर्वं विज्ञानेश्वराद्यनुरोधेनो
क्तं । माधवमतं तु । त्रिपक्षादर्वाक् त्र्यहं । तत्र आ
षण्मासं पक्षिणी । ततः आवर्षादहोरात्रं । तदू

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(3A)

धुं स्नानोदकदाने । इति बोद्धव्यं । एतच्चत्रि
रात्रादिकं समानदेश एव देशांतरे तु स्ना
नमेवेति विज्ञानेश्वरादयः । माधवस्तु । देशां
तरेपि सपिंडमर[illegible] । सद्यः शौचं तु स
मानोदकमर[illegible] इत्याह । दशाहा
द्यवच्छिन्नो यः स्वा[illegible]काले तन्मध्ये द्विती
यादौ दिवसे ज्ञाते न[illegible]शौचः श्रवणं तु चेव
शिष्टैरेव दिवसैः शुद्धिः । प्रत्यहं योजनद्वयं ग
च्छतु पुरुषः । यत्र मृतस्य वार्त्ता मासाशौचकाले
मध्ये प्रापयितुं न शक्नोति ॥ तद्देशांतरं ॥ तथा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(५)

चद्विप्रस्य दशाहाशौचितः। विंशतियोऽने
दंशांतरं। क्षत्रियस्य द्वादशाहाशौचिनश्च
तुर्विंशतिदिवसैरित्यादि॥ तथा एकाहपक्षि
णीत्रिरात्राशौच [illegible] ः षड्भ्याजनरूपद
शांतरादि योऽर्या [illegible] तापितृमरणे तुवि
॥६॥ शाहः। पितरो चे [illegible] पानां दूरस्थोपि हि पु ॥४॥
त्रकः। श्रुत्वा तद्दिनमारभ्य दशाहं सूतकी भ
वेत्॥ मातुः सपत्न्यां तु त्रिदिनं॥ इदं च हीनव
र्णायामित्याहुः। मातापितृमरणे दशाहमि

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(5A)

स्तुषदृश्य। स्त्रिपुरुषयोः परस्परं चैवं। सव
र्णोत्तमसपत्नीषु वेति स्मृत्यर्थसारोक्तेः। इ
ति स्पृगतमाशौचं प्रकरणम्॥ ।। पित्रोरुपरमे
वूढकन्यानां त्रि[illegible]दिनं। दौहित्रे। भ्रा
ध्याविनि। बंधुत्र[illegible]ये। श्वशुरे। श्वश्र्वां॥ मि
त्रे। स्वगिन्यां। स्वा[illegible]। मातामह्यां। पितृष्व
सरि। मातुले। मातु[illegible]पत्निणी। बंधुत्रयं
तु। आत्मपितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृष्वसुः सुताः
आत्ममातु x ल x कपुत्राश्च विज्ञेया आत्मबांध

"Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(5)

याः॥ पितुः पितृष्वसुः पुत्राः पितृमातृष्वसुः सु
ताः॥ पितुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेयाः पितृबां
धवाः॥ मातृपितृष्वसुः पुत्रा मातृमातृष्व
सुः सुताः॥ मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृ
बांधवाः॥ पक्षिणि पक्षिणीत्यर्थकः॥ दिवामरणे
रदहः॥ अंतरा रात्रिः पक्षयुक्त॥ रात्रौमरणे
॥५॥ तु सा रात्रिः॥ अपरपक्षयुक्त रात्र इति हरदत्ते ॥५॥
नोक्तः॥ आगामी वर्तमानाहर्युक्तायां निशि
पक्षिणी॥ अमरकोशे व्याख्यायां॥ पक्षीति

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yeshwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(५क)

वपक्षोपूर्वोत्तरदिवसो।तन्मध्यवर्त्तिनीरात्रिः।
पक्षिणीनिशामध्यगोदिवसोप्येवमिति।याज्ञ
वल्क्यस्मृ।गुर्वंतेवास्यनूचानमातुलश्रोत्रिये
षुचैत्येकरात्रंमाहा[illegible]असपिंडस्यापिय
त्क्रमरणंतद्गृहस्थ[illegible]त्रिरात्रमित्यंगिराः।ए
करात्रमितिविष्णुः।[illegible]हस्पतिः।त्र्यहमाताम
हाचार्यश्रोत्रियेष्वशुचिर्भवेत्।प्रचेताः।मातृष्व
सामातुलयोःश्वश्रूश्वशुरयोर्गुरौ।मृतेचर्त्विजि
याज्येचत्रिरात्रेणविशुध्यतीति॥वसिष्ठः।संस्थि
तपक्षिणीरात्रिःस्यात्[illegible]सगिनीसुते।।संस्थितेतु

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(6)

त्रिरात्रं स्यादिति विष्णुः। आचार्यपत्नीतत्पुत्रो
पाध्यायमातुलश्वशुरश्वशुर्यसहाध्यायि
शिष्येतीतेषु एकरात्रं [illegible]त्यादेतेषां च गुरु
ल्पेषु कन्यानां सं[illegible]निधि गुणवद्गुण
उपकर्तृ अनुपकर्तृ[illegible]व्यवस्थेत्याहुः। एत
आचार्यादिमरणे [illegible]ग्रादिकमन्यस्मिन्चदा
||६|| हकर्तरि। दाहेन कर्तुस्तु दशाहमेव। देशाधि ||६||
पमो वृद्धिनस्ते दिनं। रात्रिमते तु रात्रिः। मा
तुष्वा[illegible]सरसे तु लि पूर्वस्य[illegible] त्रिदिनं। वि

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(6A)

रस्येनुदिनं। अबुध्यानुसारस्य हेस्नानं। वि
रसेत्वानुमनं। अमानुषास्थिस्पर्शेतुसस्नेहस्ना
नं। स्त्री। शौचिने आ[illegible]नापदि बुद्धिपूर्वं। सस्ने
हुके यस्मिन्निर्लेप[illegible]ः॥ शिष्टान्याशौचं च
सस्नेह बुद्धिपर्वनेसु [illegible] दवाशौचं॥ प्राय
श्चित्ते परं विशेषः। [illegible]दिलुबुद्धिपूर्वं स्नोऊ
नद्दिनेपिद्दिनम[illegible]सजातीयस्येतरु
ष्टजातीयस्य चानुगमने सचेलं स्नानं घृ
तप्राशनं च। ब्राह्मणस्य क्षत्रियानुगमने त्रि
रात्रं। क्षत्रियस्य वैश्यानुगमने त्रिकं। स्र

Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. " Joint project of the "

(७)

द्यनुगमनेपन्हिल्ली। ब्राह्मणस्य मृद्यानुग
मनेनु त्रिरात्रं। पराशरः। प्रेतीभूतं तु यःशू
द्रं ब्राह्मणोज्ञानतुर्बलः। अनुगच्छेन्नीयमा
नं स त्रिरात्रेणाशु[illegible]ति। त्रिरात्रेतु ततश्ची
र्णे नदीं गत्वा समु[illegible]णायामशतं कृत्वा
घृतं प्राश्य विशुध्य[illegible]। धर्मार्थमनाथब्राह्म
णनिर्हरणेतु पदे पदे यज्ञफलं। अवगाहनात्सद्यः
॥७॥ शौचं चस्नेहादिनानुवशं निर्हरत्यतद्दीयमन्त्रं ॥८॥
मज्ञानतस्त्वहएववसतोदशाहेनशुद्धिः। नस्त्वह

(7A)

आस्य मात्रेनुञ्चितत्वं। यस्तु न तदीयमन्त्रमग्ना। तिन वा
न मृ रूद सलितस्यैकाहं। आस्य चारिणस्तु मातापि
तॄंश्च ति वि को शावनिर्ई [illegible] तेतलोदं। मातापितृनि
रूरणेपि आशोचि नाम [illegible] चारी नाम्नी यात्तेः
सहन संविशत्यु। [illegible] मात्रेनु द्वितीयं स्मृतवं
पदि। पूर्वे तावत्तु तं [illegible] तो जातं मृते मृतं। मृ
ते जाते के त्यागे तु [illegible] निगद्यते। मृते न मृ
श्च ते जातं न मृतं जातके न तु॥ अन्य आपि। सावे
न मृश्च ते स्मृतिर्न स्मृतिः आवशोचिनी। यदा तु
पूर्वाशौचापेत्या धिके काळव्यापी द्वितीय मांय

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan Mumbai.

(४)

तति। यद्यात्रिरात्रे प्रक्रांते दशाहं। तत्र पूर्वशेषेण
शुद्धिर्नास्ति। यदि तु पूर्वं नमाशौचं तत्र राशौचका
ळादवधिककाळः स्यात्तदा पूर्व शेषेणैव शुद्धिः।
तद्यथा। गर्भपातनि[illegible]हाशौचमध्ये यदि द
शाहाशौचमापतेत्तु[illegible]। षडहाभ्यां तु शेष
लेव दशाहाशौचेन शुद्धि[illegible]त्र विशेषमाह गौतमः।
।२। रात्रिशेषे द्वाभ्यां[illegible]ते तिसृभिरिति। रात्रि
माचशेषे पूर्वाशौचस्य यथाशौचांतरं नहि पूर्वाशौचं ।।१८।।
समाप्यानंतरं द्वाभ्यां रात्रिभ्यां शुद्धिः। तस्या एव रा
त्रेः पश्चिमे यामे चाशौचांतरे तिसृभिः रात्रिभिः शु

(8A)

क्रिर्मेनुनक्षेश्रमात्रलोतिविद्मानेश्वरः।माधवस्को।
सुवमे(हि)वसेस्सपूर्वोयद्यूशोचांनरंतदा।पूर्वा
श्राचा नंतरं दा[illegible]गात्रस्यां शुद्धिः।प्रभातेइ
तितुआग्वदित्या[illegible]तनक्रपूर्वस्मिन्नाशौ
चेरात्रिशेषेस ति[illegible]नदायत्नेनेद्वाद्वास्यां
शुद्धिः।रात्रिःपर[illegible]यर्थः।प्रभातेतिस्र
तिरिति।अथरात्रा[illegible]व्यतीतःपरेद्युः।प्रभा
ते[illegible]संगवेमध्यन्यदापतेतनक्विस्रस्तिरा
त्रि।तिरिति।पित्राशौचमध्येमातामृता

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

(९) पांपूर्वाशौचंसमाप्यपक्षिणीमधिकांकुर्यात्॥
मा [illegible] त्राशौचमध्येपितृमरणेतुपित्रादिमा
शौचंपूर्वमसत्यवा॥यदि[illegible]पित्राशौचेत्रिरात्रिशे
षमातान्म्रियतेतदा[illegible]णीघुरुयोर्विकल्पः॥
तिकेचित्॥घुरुर्ये[illegible]अथाशौचनिषेधः॥न
संशयंअपमृत्यु[illegible]घ्यमहानदीमरणादौ
॥६॥ ग्रद्धतंःसन्न्यासिम्रियतेतस्यदाहाशौचादिनका ॥६॥
र्यं॥मृतस्नानानंतरंनारायणबलिंकृत्वासर्व
मौर्ध्वदैहिकंकार्यमेव॥सपिंडितेसोवर्षभागं

The Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai joint project

(9A)

त्म द्वांगां च द्यादित्यधिकं। प्रमाद मरणे त्वाशौ
चादिकमप्येव। तथा चांगिराः। यदि कश्चित्प्रमा
देन म्रियते नाग्न्युदकादिभिः। तस्याशौचं विधा
तव्यं कर्तव्या चोदकक्रि[illegible]व धर्मे मरणे तु विशेष व्य ४
माह। व्यासान पः[illegible] क्रियालुप्तः प्रत्या
ख्यातलिप्स[illegible]न घातयेद्यस्तु स्वग
त्यन्त्र मन्त्राम्बुभिः[illegible]त्र माशौचं द्वितीयेत्व
स्थि संचयः। तृतीये तदकं दत्वा चतुर्थे श्राद्ध मा
चरेत् इति। इदं चाशौचं माहिताग्ने रूपरमे संस्का
राद्दिवस प्रभृति कर्तव्यं। अनाहिताग्नेस्तु मरणादि

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(१०)

वस्तप्रसूतिः। संचयनं तु प्रथमे क्रियते ततीयोऽह्नि या
दिना विहितम् उभयोरपि संस्कार दिवस प्रभृत्ये
व। अथ नाहिताग्नेोपि [illegible] दशांतरमृते तत्पुत्रा
ही नाम्ना संस्कारा [illegible] ता आशौचं नास्ति।
अनाहिताग्नेः [illegible] दाहसाये तदानीमा
शौचं गृहेतां वे [illegible] अगृहीताशौचानां
॥१०॥ तु पूर्ण दशाहादेव पुत्रालाप त्याग्न्येयं व्यव ॥१०॥
स्था। पत्नी संस्कार प्रत्युप्योवं। अथ स पत्न्येमि
थ श्चेवा। अगृहीताशौचानां तु सपिंडानां त्रि

A Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(10A)

रात्रं।गृहीताश्रौचानांसपिंडानांतुपुनराशौचं
नास्त्येव।आहिताग्नेस्तुप्रतिकृतिदाहेसपिंडानां
दशाहमेव।इदंचाश्रौचंद्विविधं।अस्पृश्यत्वं
अयोऽकं।कर्मान[illegible]कारलक्षणंचपुत्रेजातेपि
तुस्नानमस्पृश्य[illegible]दशाह।सपिंडानांतु
अस्पृश्यतानास्त्येव[illegible]कर्मानर्हतामात्रं।सू
तिकातुपुत्रजनने[illegible]विंशतिरात्रंकर्मानर्
हा।कन्याजनने[illegible]मासं।पुत्रजन्यदिवसेपि
तुर्हीनाद्दोषवचनाधिकारः।तथाशंखलिखि
तौ।कुमारप्र।१८।सवेनाड्यामछिन्नायां
दानंप्रतिग्रहादिषुदोषस्तदहरेकंइति।जन्म
वे

" Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

(11)

दारब्धदेवतापूजायामपि प्रथमे षड्दिवसेषु
वचनादधिकारः। मृताशौचे तु सर्वेषामस्पृ
श्यत्वमौत्सर्गिकं। सूतकाशौचे त्रिरात्रादूर्ध्वं तु
स्पृश्याः। पत्नीनां तु ब्रह्मचारिणां च नाशौचं।
समावर्तनानंतरं [illegible] मृतानां सपिंडानां
उदकदानं कृत्वा [illegible] माशौचं कुर्यादेव।
पित्रादित्यप उदकदा[illegible]दिकं कुर्वन्न ब्रह्मचा
।।१२।। री आशौचं यमपि[illegible]तत। तदुक्तं त्रिंशच्छ्लो ।।१२।।
क्यां। नानांबाचार्यकेस्योन क्तिळऊकदाब्र
ह्मचारी तदीयाशौचं च इति। अकृतांतप्रायश्चि
त्तानामाशौचं नास्ति। पूर्वंप्रवृत्त चौलोपन

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(11A)

यज्ञादिसंस्कारेषु यद्देवदत्ताप्रतिष्ठारामा
पुत्सर्गादिष्वप्येवमिति ॥ इति श्रीमत्सकलपंडि
तालंकारकिरश्रीम[illegible]होअंतदेवविरचितं
आशौचप्रकरणं समाप्तं ॥

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com